

Congrestoespraak door Jan Glastra van Loon (1978)

Toespraak gehouden op de 22^e Algemene ledenvergadering van D'66 op 22 april in Zwolle

Democraten,

De berichten over de partij zijn goed tot zeer goed. De berichten over de politiek in onze samenleving zijn heel wat minder rooskleurig. De Statenverkiezingen hebben laten zien dat de kiezers ons weer als van ouds zien zitten en dat de periode 1973-1977 een tijdelijke inzinking is geweest. Het ledenaantal is intussen tot een niet eerder bereikte hoogte gestegen en het stijgt nog steeds. De organisatie van de partij past zich aan die groei aan, het secretariaat werkt beter dan ooit. Hulde aan degenen die daar primair voor verantwoordelijk zijn. De partij is gezond. Zij vertoont een gezonde eenheid op de gekozen eigen lijn. Geen volstrekte eenheid – dat zou dodelijk zijn – maar een levende eenheid waarin verschillen van mening aanleiding zijn voor discussies waaruit nieuwe ideeën voortkomen.

Zoveel goeds kan van de politiek in het algemeen niet worden gezegd. Er is een kabinet, maar dat heeft geen eenheid van uitgangspunt en geen eenheid van doelstelling – of het moest zijn de handhaving van zichzelf. De fracties die het moeten steunen zijn het niet alleen met elkaar oneens over het beleid dat dit kabinet moet voeren, zij zijn daarover ook intern verdeeld. Intussen likt de PvdA haar wonden en speculeert vooral op die verdeeldheid in het regeringskamp. Veel vernieuwing gaat ook van haar op dit moment niet uit. De discussies in de Kamer kunnen op deze manier geen verduidelijking opleveren van de problemen waarom het gaat.

Dit alles is geen reden voor leedvermaak. Integendeel, want het maakt dat de vernieuwingen die wij bepleiten als hoogstnoodzakelijk voor het welzijn en de ontwikkeling van onze maatschappij op extra grote moeilijkheden

stuiten. En dat de analyse van de problemen waarvoor wij staan idem zoveel minder aandacht krijgen. Dit alles is wel een reden te meer om onafhankelijk onze eigen koers te volgen en in alle redelijkheid zelfstandig de verduidelijking na te streven van de problemen die moeten worden overwonnen. Indien nodig recht tegen de drie andere stromen in. Als dat moet ook ten koste van onmiddellijke electorale sympathie in de overtuiging dat uiteindelijk de ware betekenis van het gekozen standpunt over het voetlicht zal komen en bij de kiezers de doorslag zal geven.

De fractie heeft daarvan in de afgelopen maanden een aantal duidelijke voorbeelden gegeven [...] Geen voorbeelden van hoe je het best onmiddellijk bij de kiezers in het gevele kom. Wel voorbeelden van hoe je een standpunt bepaalt dat bijdraagt tot verduidelijking van de problemen waarom het in feite gaat.

Wel voorbeelden ook van hoe een partij moet optreden die de democratie niet alleen wil als middel, maar ook als doel. Die niet alleen van de democratie uitgaat als een gegeven stelsel, waarbinnen je opereert, maar die democratie ook ziet als een opgave voor de toekomst. Die democratie niet beschouwt als een middel tot handhaving van bestaande maatschappelijke structuren en machtsverhoudingen, maar als een altijd wankel vormgeving van de spanning tussen vrijheid en gelijkheid in de maatschappij.

Die spanning tussen vrijheid en gelijkheid komt nooit tot rust. Zij blijft in beweging, omdat in de maatschappij steeds nieuwe ongelijkheden en nieuwe vormen van onvrijheid ontstaan, terwijl bovendien oude vormen van onvrijheid en ongelijkheid wel hun functies verliezen, maar daarom nog niet afsterven en vanzelf verdwijnen.

De verzorgingsstaat, nog maar kort geleden ontwikkeld als hefboom voor het opheffen van onaanvaardbare ongelijkheden en aantastingen van mensen in hun elementaire bestaansmogelijkheden, heeft vormen van bureaucratie, betutteling en ambtelijk paternalisme voortgebracht die grote groepen wel anders, maar per saldo niet minder ernstig aantasten in hun bestaan dan de onaanvaardbare toestanden waartegen die verzorgingsstaat was gericht. Formeel en staatkundig heeft de democratie in ons land een hoge trap van ontwikkeling bereikt, maar daarmee zijn nog lang niet alle regenteske machtsnetwerken uit onze maatschappij verdwenen.

De spanning tussen vrijheid en gelijkheid komt nooit tot een rustpunt. Dat er daarom nooit een definitief, voor altijd geldend antwoord voor te vinden is, betekent niet dat we dit probleem kunnen laten liggen. Het betekent integendeel dat we er telkens opnieuw mee bezig moeten zijn. Een maatschappij die denkt te kunnen gaan rusten op haar politieke lauweren zal dat betalen met verbrokkeling van haar eenheid en met een groeiende kloof tussen haar staatkundig democratische besluitvormingen en de feitelijke belangen en machtsverhoudingen in die maatschappij. Een politieke partij die zich onvoldoende van deze voortdurende, in telkens nieuwe vormen optredende spanning rekenschap geeft wordt met soortgelijke gevolgen gestraft.

Alleen helderheid die wordt verkregen door onderlinge discussies over fundamentele uitgangspunten en doelstellingen kan maken dat een partij die zich niet baseert op dogma's of belangen of traditionele bindingen in staat is meningsverschillen over tactische kwesties positief te verwerken. Laat zij die discussie sloffen, dat zal zo'n partij of uiteenvallen, of een partij worden die zich baseert op dogma's, belangen of traditionele bindingen, of zelfs op een combinatie van die drie. Een voorbeeld van het laatste is de vvd. De inzinking van D'66 omstreeks 1973 was voornamelijk te wijten aan een gebrek aan helderheid over de eigen grondslagen en verdeeldheid over tactische kwesties van partijpolitieke aard.

Het is vanuit die zienswijze dat het hoofdbestuur de discussie over de grondslagen van de partij is begonnen met de vaststelling van het beleidsprogramma 1977-81 een nieuwe impuls te geven door het aan de orde stellen van de stukken over de grondslagen die zijn gepubliceerd in de tweede Congres Democraat. Wij doen dat in de overtuiging dat D'66 daarmee verder werkt aan zijn vernieuwing, maar dat daarmee ook de lijn van zijn verleden wordt doorgetrokken vanaf het punt waar zijn voortbestaan dreigde af te knappen. Er is daarbij sprake van verandering. Allicht. Maar er is nog veel meer sprake van continuïteit in de ontwikkeling.

D'66 was en is een progressieve partij. Geen partij van socialisten en geen partij van liberalen, maar in de meest fundamentele zin een partij van democraten.

D'66 was en is geen dogmatische beginselpartij en geen belangenpartij, maar een partij die principieel wil dat zijn uitgangspunten en doelstellingen vatbaar zijn voor toetsing en kritiek.

D'66 was en is geen getuigenispartij en geen partij van acties om de actie, maar een partij die de maatschappij voortdurend kritisch beziet op haar gehalte aan vrijheid en gelijkheid. Een partij die openstaat voor de signalen van actiegroepen en de stemmen van minderheden, maar die ook steeds achter de symptomen naar de oorzaken zoekt en die het beleid steeds mede beoordeelt op zijn lange termijn effecten.

D'66 stond en staat haaks op die partijen die in ons land traditioneel samen de dienst hebben uitgemaakt, maar die – om een formulering van Aad Nuis te citeren – beter in staat bleken elkaar in de gaten te houden dan de sociale werkelijkheid.

Kortom, D'66 is de vierde stroming die verschilt van de drie andere doordat hij het meer moet hebben van zijn helderheid dan van zijn volume. Dat is deels, misschien zelfs voornamelijk, een kwestie van mentaliteit. Een mentaliteit van de dingen niet nemen zoals ze zijn omdat ze nu eenmaal zo zijn: van een wat versterkte gevoeligheid voor maatschappelijk onrecht, maar ook voor oneerlijk spel; van openheid en het aanvaarden van verschillen tussen mensen, maatschappijen en cultuur als positief; een combinatie – zoals Jan Terlouw het eens heeft genoemd – van een warm hart en een koel hoofd, een kritische instelling niet alleen ten opzichte van mensen en dingen buiten, maar ook binnen de partij.

Het is die soort instelling die de mensen van het eerste uur bij elkaar heeft gebracht en die de bron was en is voor de vernieuwende impulsen die van de partij uitgaan in een mate die haar omvang steeds sterk heeft overtroffen. Diezelfde kritische en op vernieuwing gerichte instelling maakt echter ook dat D'66 noch op de macht van de gewoonte, noch op het groepsbelang, laat staan op dogmatische uitgangspunten kan rekenen als het er om gaat haar eenheid te bewaren.

Die eenheid zal daarom moeten worden gevestigd door iets anders, iets dat even kenmerkend is voor D'66 als de mentaliteit waarop het aansluit, nl.

door periodiek herhaalde opheldering van de gemeenschappelijke grondslagen, uitgangspunten en doelstellingen die principieel ter discussie en ter toetsing blijven staan. Dat betekent dat de formulering van zulke grondslagen en doelstellingen, hoe onmisbaar die ook is voor de discussie, minder belangrijk is dan de discussie zelf. Het betekent bovendien dat die discussie niet los mag worden gemaakt van een kritische toetsing van het geformuleerde op zijn maatschappelijke en politieke consequenties. Blijft dat laatste achterwege dan dreigt onmiddellijk verstarring van de formulering tot dogma's en vertroebeling van hun betekenis tot leuzen.

Voor een partij die erkent dat vrijheid en gelijkheid in een voortdurende en voortdurend veranderende spanning tot elkaar staan, voor een partij die streeft naar vernieuwing en die openstaat voor nu niet voorzienbare toekomstmogelijkheden, voor een partij die daarom democratie ziet niet alleen als een middel, maar ook als een voortdurend na te streven doel, voor zo'n partij kan de formulering van uitgangspunten alleen zin hebben voor zover die verheldering oplevert over wat ons als actieve leden beweegt tot gezamenlijk politiek handelen.

Zo'n partij zorgt er daarom voor dat haar uitgangspunten en haar beleidsprogramma telkens opnieuw in onderlinge samenhang ter discussie komen en worden herzien in het licht van nieuwe ervaringen en inzichten.

De snelle herrijzenis na de diepe inzinking tot vrijwel het nulpunt toont duidelijk aan dat D'66 een eigen plaats heeft in het politieke krachtenveld. Het komt er nu op aan van daaruit ook de eigen lijn naar de toekomst door te trekken. Dat geldt voor de politiek binnen Nederland, in de gemeentepolitiek niet minder dan op provinciaal en landelijk niveau en het geldt voor vrijwel iedere beleidssector; op sociaal-economisch gebied niet minder dan op dat van de ruimtelijke ordening, het mediabeleid en de sociale en culturele voorzieningen. Het geldt in principe evenzo ten aanzien van de politieke verhoudingen en problemen buiten Nederland, waar wij bij betrokken zijn. Uitgangspunt van onze plaatsbepaling in de Europese verkiezingen en in het Europees Parlement zal daarom mijns inziens moeten zijn dat wij ook in dat kader er naar streven de vierde stroming zo goed mogelijk tot haar recht te laten komen.